ΕΤΟΣ Γ'. Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης τῇ 17 Μαρτίου 1913 ΑΡΙΘ. 117.

ΠΟΙΜΗΝ

ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΟΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΝ ΚΗΡΥΓΜΑ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ ΤΗΣ ΕΝ ΚΡΗΤΗι ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΔΑΠΑΝΗι ΤΩΝ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΩΝ ΤΑΜΕΙΩΝ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΟ ΣΥΜΒΟΛΟΝ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ

ΟΜΙΛΙΑ Η'.

Η ΠΑΝΤΟΔΥΝΑΜΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

«***Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα, Παντοκράτορα***».

Εἰς προηγουμένην ὁμιλίαν ἡμῶν ἑρμηνεύοντες τὴν λέξιν τοῦ ἱεροῦ Συμβόλου «Πατέρα» κατεδείξαμεν ὅτι ὁ ***Εἷς*** τὴν οὐσίαν καὶ φύσιν Θεὸς εἶναι τρισυπόστατος, εἶναι τριαδικὸς τὰς ὑποστάσεις, Πατήρ, Υἱὸς καὶ Ἅγιον Πνεῦμα, ἡ Παναγία καὶ Ὁμοούσιος καὶ Ζωαρχικὴ Τριάς. Εἰς τὴν σημερινὴν ὁμιλίαν θὰ ἐνδιατρίψωμεν εἰς τὴν ἐξήγησιν τῆς ἀμέσως ἑπομένης λέξεως ***Παντοκράτωρ*** καὶ θὰ καταδείξωμεν ὅτι ὁ Τρισυπόστατος Θεὸς εἶναι Παντοδύναμος καὶ Παντοκράτωρ. «*Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν,* » ***Πατέρα, Παντοκράτορα***».

Ὁ Θεὸς εἶναι Παντοδύναμος καὶ Παντοκράτωρ. Οὕτως ὀνομάζει αὐτὸς ὁ Θεὸς ἑαυτόν. «*Μὴ ἀδυνατήσει παρὰ τῷ Θεῷ πᾶν ῥῆμα ;*» λέγει ὁ Θεὸς πρὸς τὸν Ἀβραάμ. Οὕτως ἀποκαλεῖ τὸν Θεὸν ὁ Μαρδοχαῖος ἐν τῇ προσευχῇ του ἐκείνῃ, δι' ἧς παρεκάλει αὐτὸν νὰ σώσῃ τὸν Ἰσραηλιτικὸν λαὸν ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. «*Κύριε, Κύριε βασιλεὺς Παντοκράτωρ,* » *ὅτι ἐν ἐξουσίᾳ σου πᾶν ἐστι.... καὶ Κύριος εἶ πάντων, καὶ οὐκ ἔστιν,* » *ὃς ἀντιτάξεταί σοι τῷ Κυρίῳ,.... φεῖσαι τοῦ λαοῦ σου*». Οὕτως ἀποκαλοῦσι τὸν Θεὸν πάντες οἱ προφῆται. «*Τάδε λέγει Κύριος ὁ Παντοκράτωρ*».

Λοιπὸν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ***Παντοκράτωρ,*** τοῦτο εἶναι ἀλήθεια, τὴν

ὁποίαν ἀπεκάλυψεν αὐτὸς ὁ Θεός· εἶναι ἀλήθεια, τὴν ὁποίαν μεγάλῃ τῇ φωνῇ κηρύττει καὶ διασαλπίζει ἡ Ἁγία Γραφὴ ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῆς σελίδος μέχρι τῆς τελευταίας· εἶναι ἀλήθεια, τὴν ὁποίαν κηρύττει ἐπίσης καὶ ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Πίστεως Συμβόλῳ «*Πιστεύω » εἰς ἕνα Θεόν, Πατέρα, Παντοκράτορα*». Εἶναι ἀλήθεια, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται ὁλόκληρον τὸ λειτουργικὸν τῆς ἁγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας. Τὸν ***Παντοκράτορα*** Θεὸν ἐπικαλούμεθα εἰς τὰς προσευχὰς ἡμῶν. «*Κύριε ὁ » Θεὸς ὁ Παντοκράτωρ.... Κύριε Παντοκράτωρ, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων » ἡμῶν.... ἐπάκουσον καὶ ἐλέησον*». «*Ὅπως ὑπὸ τοῦ κράτους σου πάν- » τοτε φυλαττόμενοι*» κλπ. Τέλος εἶναι ἀλήθεια, τὴν ὁποίαν εὐκόλως ὁ ἡμέτερος νοῦς ἀποδέχεται ἀρκεῖ νὰ σκεφθῇ κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον. Πιστεύομεν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀπείρως τέλειος. Ἀλλ' ἀφ' οὗ εἶναι ἀπείρως τέλειος θὰ εἴπῃ ὅτι εἶναι καὶ ἀπείρως παντοδύναμος, ὅτι εἶναι ***Παντοκράτωρ***. «*Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν, Πατέρα, Παντοκράτορα*».

Ἀλλ' ἡ πίστις αὕτη εἰς τὴν Παντοδυναμίαν τοῦ Παντοκράτορος Θεοῦ πόσα δὲν διδάσκει ἡμᾶς! Ἡ πίστις αὕτη διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ὁ παντοδύναμος καὶ Παντοκράτωρ Θεὸς παρήγαγε τὰ πάντα ἐκ τοῦ μηδενός, χωρὶς κόπον, χωρὶς δυσκολίαν, μὲ μίαν αὐτοῦ λέξιν, μὲ τὸ νὰ θελήσῃ ἁπλῶς. Εἶπεν, ἢ μᾶλλον χωρὶς νὰ εἴπῃ λέξιν, ἠθέλησε, καὶ τὰ πάντα ἐγένοντο, ὁ οὐρανός, ἡ γῆ, ἡ θάλασσα, οἱ Ὠκεανοὶ καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα. «Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγεννήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτί- » σθησαν». Ἀλλὰ πρέπει τὸ τοιοῦτον νὰ μὲ ἐκπλήττῃ; Οὐδαμῶς.... Ὁ Θεὸς εἶναι Παντοδύναμος καὶ Παντοκράτωρ!

Ἡ πίστις εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ μὲ διδάσκει ἀκόμη ὅτι ὁ δημιουργηθεὶς κόσμος οὐδόλως ἐξήντλησε τὴν δημιουργικὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Ὅπως ὁ κεραμεύς, λέγει ὁ μέγας Βασίλειος, ὅστις καλλιτεχνεῖ ἓν ἀγγεῖον ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ παραγάγῃ καὶ ἄλλα ὅμοια. Οὕτω καὶ ὁ Θεός, ἐὰν θελήσῃ, δύναται μὲ τὴν αὐτὴν εὐκολίαν νὰ παραγάγῃ μυριάδας ὁμοίων κόσμων. Εἶναι ὀρθὸν νὰ μὲ ἐκπλήττῃ τὸ τοιοῦτον; Οὐχὶ βεβαίως.... Ὁ Θεὸς εἶναι Παντοδύναμος καὶ Παντοκράτωρ!

Ἡ πίστις εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Παντοκράτορος Θεοῦ διδάσκει με προσέτι, ὅτι ὑπάρχει θαῦμά τι ἐκπληκτικώτερον τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου· ἡ συντήρησις τοῦ κόσμου. Ὁ πολύπλοκος οὗτος μηχανισμὸς λειτουργεῖ ἀπὸ χιλιάδων ἐτῶν χωρὶς οὔτε κατὰ κεραίαν νὰ παρεκκλίνῃ τῆς πορείας αὐτοῦ, χωρὶς νὰ ὑποστῇ οἱανδήποτε φθοράν, χωρὶς οὐράνιόν τι σῶμα ἐκ τῶν ἐν τῷ ἀπείρῳ μυριάδων τοιούτων νὰ ἐξέλθῃ τῆς τροχιᾶς αὐτοῦ. Αἱ ἡμέραι διαδέχονται τὰς ἡμέρας, καὶ αἱ ὧραι τοῦ ἔτους διαδέχονται ἀλλήλας κανονικώτατα. Τὸ ὡρολόγιον τοῦτο, οὔτε σταματᾷ, οὔτε ἀνωμαλίας παρουσιάζει. Τὰ πάντα γίνονται ἐν πλήρει καὶ ἀναλλοιώτῳ τάξει καὶ ἁρμονίᾳ. Εἶναι λογικὸν τὸ τοιοῦτον νὰ μὲ ἐκπλήττῃ;.... Ὁ Θεὸς εἶναι παντοδύναμος καὶ Παντοκράτωρ.

Ἀλλ' ἐὰν ἐκ τοῦ φυσικοῦ κόσμου ἔλθωμεν εἰς τὸν ἠθικὸν κόσμον, ὅστις εἶναι ἀπείρως ἀνώτερος τοῦ φυσικοῦ τί βλέπομεν ἐνταῦθα; Ἡ πίστις εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ διδάσκει καὶ ἐνταῦθα, ὅτι ὁ Θεὸς κατῆλθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν εἰς τὴν γῆν, ὅτι ἐσαρκώθη, ἔλαβε τουτέστι σῶμα καὶ ψυχὴν κατὰ πάντα ὅμοια πρὸς τὰ ἡμέ-

τερα καὶ ἐπομένως ἐγένετο τέλειος ἄνθρωπος αὐτὸς ὁ πλάστης τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι ἐγεννήθη αὐτὸς ὁ αἰώνιος, ὅτι ἔπαθεν ὁ ἀπαθής, ὅτι ἀπέθανεν ὁ ἀθάνατος, ὅτι ἀνέστη ὁ ζωῆς καὶ θανάτου κυριεύων, ὅτι ἀνελήφθη εἰς οὐρανόν, ὁ οὐδέποτε ἐγκαταλείψας τοὺς οὐρανούς. Μὰ τὴν ἀλήθειαν ἀδυνατῶ νὰ κατανοήσω τὸ μέγα καὶ ὑπερφυὲς τῆς θείας Ἐνσαρκώσεως μυστήριον. Ἀλλὰ πιστεύω.... Ὁ Θεὸς εἶναι Παντοδύναμος καὶ Παντοκράτωρ!

Ἡ πίστις διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ὁ Θεὸς γενόμενος ἄνθρωπος, ἤτοι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κατὰ τὸν ἐπὶ γῆς βίον αὐτοῦ ἐθαυματούργησε θαύματα ἐμποιήσαντα κατάπληξιν. Μετέβαλε τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας, ὅτι δι᾽ ὀλίγων ἄρτων ἔθρεψεν ἐν τῇ ἐρήμῳ χιλιάδας ὅλας ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων, ὅτι ἀνέστησε τὸν υἱὸν τῆς χήρας ἐν τῇ πόλει Ναΐν, ὅτι ἀνέστησε τὸν τεταρταῖον καὶ ἤδη ὀδοδῶτα Λάζαρον, ὅτι διὰ μιᾶς λέξεως ἢ ἁπλῆς προσψαύσεως, ἢ καὶ χωρὶς λόγον καὶ ἐπαφὴν ἐθεράπευσεν ἐνταῦθα μὲν παράλυτον τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτη κατακείμενον, ἐκεῖ δὲ ἐκ γενετῆς τυφλὸν καὶ ἄλλα ὅμοια ἄπειρα θαύματα ἐποίησε. Καὶ ταῦτα πάντα ἀδυνατῶ νὰ κατανοήσω. Ἀλλὰ πιστεύω.... ὁ Θεὸς εἶναι Παντοδύναμος καὶ Παντοκράτωρ.

Ἡ πίστις εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Παντοκράτορος Θεοῦ, δὲν στερεώνει μόνον ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν τὴν εἰς Θεὸν καὶ τὰ θαυμαστὰ αὐτοῦ ἔργα πίστιν, ἀλλὰ καὶ διεγείρει ἐν ἡμῖν εὐσεβῆ αἰσθήματα καὶ ἐνθαρρύνει ἡμᾶς εἰς τὸ κατορθῶσαι πᾶσαν ἀρετήν, πᾶν ἔργον ἀγαθὸν καὶ τῷ Θεῷ εὐάρεστον.

Ὁ πιστεύων εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ, οὗτος προσεύχεται θερμότερον πρὸς τὸν Θεόν, διότι πιστεύει ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει τὴν δύναμιν νὰ χαρίσῃ εἰς αὐτὸν περισσότερα τῶν ὅσων ἤθελε ζητήσῃ διὰ τῆς προσευχῆς, ὅπως βεβαιοῖ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγων, ὅτι ὁ Θεὸς δύναται «*ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι ὑπερεκπερισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν*». Τίς ἀμφιβάλλει ὅτι δύναται ὁ Θεὸς νὰ μετακινήσῃ τὸ ὄρος τοῦτο ἀπὸ τοῦ τόπου, ἐν ᾧ εὑρίσκεται, εἰς ἄλλον τόπον; Τὸ Εὐαγγέλιον βεβαιοῖ ἡμᾶς ὅτι δύναται ὁ Θεὸς ποιῆσαι τοῦτο, ἐὰν εἶναι ἀνάγκη, καὶ ὅτι πρὸς τοῦτο οὐδὲν ἕτερον ἀπαιτεῖται, εἰμὴ πίστις «*ὡσεὶ κόκκου σινάπεως*».

Ὁ πιστεύων εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ, οὗτος φέρει ἐν ἑαυτῷ ἐκεῖνον μόνον τὸν φόβον, τὸν ὁποῖον πᾶς Χριστιανὸς ὀφείλει νὰ ἔχῃ ἐν ἑαυτῷ, τὸν φόβον δηλονότι, μὴ τυχὸν προσβάλῃ τὸν Κύριον τῶν κυριευόντων, τὸν Παντοκράτορα Θεόν, ὅστις τὰ πάντα βλέπει, τὰ πάντα γινώσκει, καὶ δύναται νὰ τιμωρήσῃ ἡμᾶς διὰ τὰς ἁμαρτίας καὶ τὰ παραπτώματα ἡμῶν. Ὁ πιστεύων εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ δὲν φοβεῖται τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ μόνον τὸν Θεὸν φοβεῖται συμφώνως τῇ ἐντολῇ αὐτοῦ λέγοντος, «*μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτενούντων τὸ σῶμα, καὶ » μετὰ ταῦτα μὴ ἐχόντων τί περισσότερον ποιῆσαι.... Φοβήθητε τὸν μετὰ » τὸ ἀποκτεῖναι ἐξουσίαν ἔχοντα ἐμβαλεῖν εἰς τὴν γέενναν. Ναί, λέγω ὑμῖν » τοῦτον φοβήθητε*».

Ὁ πιστεύων εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ γίνεται ταπεινός. Ὅσῳ μεγάλοι καὶ ἔνδοξοι καὶ ἂν ἀναδειχθῶμεν ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, τίποτε ἄλλο δὲν εἴμεθα, εἰμὴ εἷς κόκκος τῆς ἄμμου, ἓν ἄτομον,

οὐδὲν ἐσμέν. Τί δὲ εἶναι ὁ Θεός; «*Βασιλεὺς βασιλέων καὶ κύριος κυρίων*», ὅπως λέγει ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἐν τῇ Ἀποκαλύψει αὐτοῦ.

Τέλος ὁ πιστεύων εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Παντοκράτορος Θεοῦ, οὗτος διατηρεῖ ἀκμαίαν καὶ ἀπαρασάλευτον τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐλπίδα. Πάσχεις, Χριστιανέ μου, τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα; Θάρρει. Ἠμπορεῖς νὰ ἀμφιβάλλῃς ὅτι δὲν δύναται ὁ Θεὸς νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὰς δοκιμασίας σου; Ἀνησυχεῖς διὰ τὴν αὔριον; Δὲν εἶσαι εὐχαριστημένος καὶ διὰ τὴν σημερινήν σου κατάστασιν; Θάρρει. Ὁ Παντοδύναμος καὶ Παντοκράτωρ Θεὸς θὰ προνοήσῃ καὶ διὰ τὴν αὔριον, ὅπως προὐνόησε διὰ τὴν χθὲς καὶ διὰ τὴν σήμερον. Δὲν ἀνησυχεῖς διὰ τὴν αὔριον, ἀλλὰ δι᾽ ὅσα μέλλουσι νὰ συμβῶσιν εἰς τὸ μέλλον· τοῦτο σὲ φοβίζει, τὸ μέλλον; Ἀλλὰ θάρρει. Καὶ τὸ μέλλον εἶναι εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ. Σὺ μόνον πίστευε εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ. Αἱ περιστάσεις εἶναι ἀντίξοοι καὶ οἱ ἐχθροί σου πολλοὶ καὶ φοβεροί; Θάρρει· πίστευε καὶ ἀγάπα τὸν Θεόν, διότι «*τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν*». Οὐδέποτε, Χριστιανοί μου ἀγαπηταί, ἀνέγνων τὴν ἱστορίαν τοῦ θαύματος ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἐθαυματούργησεν ὁ Χριστός, ὅταν κατέπαυσε τὴν τρικυμίαν, χωρὶς ταὐτοχρόνως νὰ ἀναπολήσω εἰς τὴν μνήμην μου καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας καθὼς καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ εὐλογημένου ἔθνους ἡμῶν, τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Ὁ Χριστὸς εὑρίσκεται ἐντὸς πλοιαρίου μετὰ τῶν Ἀποστόλων ἐν μέσῳ πελάγει. Αἴφνης ἐπισκήπτει λαῖλαψ ἀνέμου μεγάλη, τὰ κύματα κατακλύζουσι τὸ πλοιάριον, τοῦ ὁποίου ἐπίκειται ὡς ἐκ τούτου ὁ καταποντισμός, Οἱ Ἀπόστολοι τότε ἔντρομοι κραυγάζουσι πρὸς τὸν Χριστόν. «*Διδάσκαλε, ἀπολλύμεθα!*» Ἐγείρεται ὁ Χριστὸς ἐκ τῆς πρύμνης ἔνθα ἐκάθευδε, ἐπιτιμᾷ τῷ ἀνέμῳ καὶ λέγει τῇ θαλάσσῃ· «*σιώπα, πεφίμωσο· καὶ ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος καὶ » ἐγένετο γαλήνη μεγάλη.*» Αὕτη εἶναι ἡ ἱστορία τῆς ἁγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι σήμερον, αὐτὴ καὶ ἡ ἱστορία τοῦ ἡμετέρου ἔθνους. Ἐχθροὶ φοβεροὶ καὶ ἄγριοι ἠπείλησαν οὐχὶ ἅπαξ τὸν αὔτανδρον καταποντισμὸν καὶ τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν. Καὶ ὅμως ὁ Παντοδύναμος καὶ Παντοκράτωρ Θεὸς εἰς τὴν πρώτην θερμὴν ἡμῶν προσευχὴν κατατροπώνει τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν, καὶ ἀποδίδει εἰς ἡμᾶς τὴν γαλήνην καὶ τὴν ἡσυχίαν.

Χριστιανοί μου ἀγαπητοί! Ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας εἶχε κηρύξῃ πόλεμον ἐξοντώσεως κατὰ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ. Κατά τινα δὲ νύκτα καταλαμβάνει καὶ πολιορκεῖ στενῶς τὴν πόλιν Δωθαΐμ, ὅπου κατῴκει Ἐλισσαιὲ ὁ προφήτης. Τὴν πρωΐαν ἐξελθὼν τῆς οἰκίας ὁ Ἐλισσαιὲ βλέπει τὸν φοβερὸν στρατὸν τοῦ βασιλέως, *καὶ τὰ ἅρματα, καὶ τοὺς ἵππους καὶ τὴν δύναμιν τὴν βαρεῖαν*, καὶ ἔντρομος κραυγάζει πρὸς τὸν Προφήτην· «*ὦ κύριε, πῶς ποιήσωμεν;.... Μὴ φοβοῦ*, ἀπαντᾷ ὁ Ἐλισσαιέ, *ὅτι » πλείους οἱ μεθ᾽ ἡμῶν ὑπὲρ τοὺς μετ᾽ αὐτῶν*», καὶ συγχρόνως διήνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ὑπηρέτου καὶ εἶδε, «*καὶ ἰδοὺ τὸ ὄρος πλῆρες ἵππων, » καὶ ἅρμα πυρὸς περικύκλῳ Ἐλισσαιέ.*» Πολλοὶ εἶναι καὶ σήμερον οἱ ἐχθροὶ τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ· πολλοὶ οἱ ἐκπολιορκοῦντες καὶ καταπολεμοῦντες ἡμᾶς διὰ μηχανημάτων καὶ ὅπλων ἀκαταγωνίστων· ἡμεῖς δὲ καὶ μικροὶ καὶ ἄοπλοι ἐσμέν. Ἀλλὰ θαρρεῖτε· διανοίξατε τοὺς

ὀφθαλμοὺς τῆς πίστεως καὶ ἴδετε! Περικύκλῳ ἡμῶν ἵσταται καὶ φρουρεῖ ἡμᾶς νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἡ παντοδυναμία τοῦ Παντοκράτορος Θεοῦ, ἥτις διὰ νὰ διασκορπίσῃ καὶ κατασυντρίψῃ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν τίποτε ἄλλο δὲν ζητεῖ παρ᾽ ἡμῶν, εἰμὴ μόνον ***πίστιν, ἐλπίδα, ἀγάπην*** καὶ τὸ μόνον ἀήττητον ὅπλον, τὴν ***προσευχήν.*** Δῴη ἡμῖν Κύριος τὰς ἀρετὰς ταύτας πρὸς σωτηρίαν καὶ τοῦ Ἔθνους καὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν. Ἀμήν.

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑΙ ΟΜΙΛΙΑΙ

ΟΜΙΛΙΑ Ε΄.

ΑΙ ΠΡΟ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΘΡΗΣΚΕΙΑΙ Ἢ Ο ΕΘΝΙΣΜΟΣ

Διὰ νὰ ἐκτιμήσωμεν, ἀγαπητοί, τὴν τελειότητα τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸν ὁποῖον πρεσβεύομεν οἱ Χριστιανοί, πρέπει νὰ μάθωμεν προηγουμένως ποῖαι ἦσαν αἱ πρὶν Χριστοῦ θρησκεῖαι καὶ τί ἐπρέσβευαν οἱ ὀπαδοί των. Μὲ αὐτὰς σχεδὸν τὰς λέξεις ἐτελείωνεν ἡ προηγουμένη ὁμιλία. Διότι μὲ τὸ νὰ εἶναι ἔμφυτος, ὡς εἴπαμεν ἐκεῖ, ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἀποτελῇ γνώρισμα μοναδικὸν εἰς τὴν ἀνθρώπινον ψυχήν, δὲν ἕπεται μὲ τοῦτο ὅτι καὶ ἦσαν ὅλαι αἱ θρησκεῖαι τῶν ἀνθρώπων τέλειαι καὶ ἀληθεῖς. Διότι τότε θὰ ἦτο περιττὸν νὰ ἐνανθρωπίσῃ ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν κόσμον διὰ νὰ ἱδρύσῃ πρὸς σωτηρίαν τῆς ἀνθρωπότητος τὴν θείαν του θρησκείαν, τὴν Χριστιανικήν. Τί συνέβη λοιπόν, ἀγαπητοί; Οἱ πρωτόπλαστοι ἐγνώρισαν τὸν ἀληθῆ Θεόν, ὅστις τοὺς ἔπλασε καὶ ἐφανερώθη εἰς αὐτοὺς κατὰ τρόπον τελείως πατρικόν, καὶ ὅστις μετὰ τὴν παρακοὴν αὐτῶν τοὺς ἐτιμώρησε δικαίως καὶ τοὺς ἐξεδίωξεν ἀπὸ τὸν παράδεισον. Τὴν πίστιν δὲ αὐτὴν τῶν πρωτοπλάστων εἰς τὸν Πλάστην καὶ Δημιουργὸν αὐτῶν τὴν παρέλαβον καὶ οἱ ἀπόγονοί των ὡς πολύτιμον κληρονομίαν, ἡ ὁποία ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὁδηγὸς ὠφελιμώτατος εἰς τὴν ζωήν των εἰς τὸν κόσμον τοῦτον. Ἀλλὰ μετὰ ἔτη δυστυχῶς ἔπεσαν οἱ ἄνθρωποι εἰς πολλὰς καὶ διαφόρους ἁμαρτίας, τῶν ὁποίων ἐπίσης τὰ σπέρματα ἔλαβαν ἀπὸ τοὺς πρωτοπλάστους· ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὸν Θεὸν τὸν Δημιουργὸν αὐτῶν, τὸν ὁποῖον συνίστα εἰς αὐτοὺς ἡ πατροπαράδοτος αὐτῶν πίστις ὡς προστάτην καὶ προνοητήν· καὶ εἰς τὸν χωρισμόν των τοῦτον ἀπὸ τὴν πηγὴν τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ζωῆς ἔχασαν τὴν ἀληθινὴν περὶ αὐτοῦ ἰδέαν καὶ πίστιν, καὶ τί ἔπραξαν; Περιέπεσαν εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν, ἤτοι εἰς τὴν λατρείαν τῶν εἰδώλων, τῶν κτισμάτων δηλαδή. Πῶς δέ; Μία φωνή, ἡ ὁποία ἤρχετο ἐκ τῆς ψυχῆς αὐτῶν, ἔλεγε συχνὰ πυκνὰ εἰς τοὺς ἀνθρώπους· ἄνθρωπε, ὑπάρχει Θεός, ὅστις σὲ ἔπλασε καὶ τὸν ὁποῖον

ὀφείλεις νὰ πιστεύῃς, νὰ τὸν προσκυνῇς, νὰ τὸν λατρεύῃς καὶ νὰ ζῇς κατὰ τὸ θέλημά του, τὸ ὁποῖόν σε ἐδίδαξαν οἱ πατέρες σου καὶ τὸ ὁποῖόν σοι ὑπαγορεύει καὶ ἡ συνείδησίς σου ἡ ἰδία· ἄλλως καὶ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον δὲν θὰ ἀποφύγῃς τὴν δυστυχίαν, ὡς πρώτην ἀνταπόδοσιν τῆς ἁμαρτίας, ἐάν, ὡς εἶπα, λησμονήσῃς τὸν Δημιουργόν σου, καὶ μετὰ θάνατον, ὅστις δὲν ἀργεῖ νὰ ἔλθῃ, θὰ εἶσαι ὑπόδικος εἰς τὴν δικαίαν κρίσιν τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶναι μὲν βραβευτὴς τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ καὶ τιμωρὸς συγχρόνως τοῦ κακοῦ. Τί ἔπρατταν λοιπὸν οἱ ἄνθρωποι; Ἐζήτουν τὸν Θεὸν νὰ εὕρουν, σύμφωνα μὲ τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεώς των καὶ μὲ τὴν μικρὰν ἀνάμνησιν τῶν πατρικῶν των παραδόσεων, ἀλλ' ἡ ἁμαρτία ἡ ἀθλία, τὴν ὁποίαν ὡς δευτέραν ἀλλὰ φαρμακερὰν κληρονομίαν ἔλαβαν ἐκ τῶν προγόνων, εἶχε σκοτίσει ἐν τῷ μεταξὺ τὸν νοῦν αὐτῶν, εἶχε διαφθείρει ταὐτοχρόνως καὶ τὴν καρδίαν των, καὶ τοὺς εἶχε καταντήσει δυστυχῶς ἀνικάνους πλέον, ὥστε νὰ ἀνεύρουν τὸν Θεὸν τὸν ἀληθῆ, ἂν καί, ὡς ἔλεγεν ὁ Παῦλος εἰς τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὸ κήρυγμά του ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου (Πράξ. 17, 27), ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἑκάστου· «ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμεν». Ἀντὶ δὲ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ τί ἐλάτρευσαν οἱ ἄνθρωποι τότε; Τὸ κάθε τι, τὸ ὁποῖον ἤρεσκεν εἰς αὐτούς, ἢ ἐπροξένει ὠφέλειαν, ἢ ἔκπληξιν, ἢ θαυμασμόν. Ἐνίοτε μάλιστα ἐθεοποίουν καὶ τὰ πλέον εὐτελῆ πράγματα τοῦ κόσμου. Καὶ ὁ λόγος ἐδῶ πρόκειται περὶ ὅλων τῶν ἄλλων λαῶν ἐκτὸς τῶν Ἰουδαίων, περὶ τῆς θρησκείας τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν ἰδιαιτέρως. Διότι ἐξαίρεσιν μοναδικὴν εἰς τὸ ζήτημα τῆς θρησκείας πρὶν Χριστοῦ ἐπαρουσίαζαν οἱ Ἰουδαῖοι. Οὗτοι, καθὼς ἦτο ὁ ἐκλεκτὸς λαὸς τοῦ Θεοῦ, εἶχαν καὶ ἰδιαιτέραν θρησκείαν, ἡ ὁποία ἕνα καὶ μόνον Θεὸν ἐδίδασκε. Κατὰ ταῦτα λοιπόν, ἀγαπητοί, εἰς τὴν πρὸ Χριστοῦ ἐποχὴν τῆς ἀνθρωπότητος ἔχομεν δύο εἰδῶν θρησκείας, μίαν τῶν Ἑβραίων, ἡ ὁποία παρεδέχετο ἕνα καὶ μόνον Θεόν, καὶ ὡς ἐκ τούτου ὀνομάζεται *Μονοθεΐα*, καὶ ἄλλας τὰς ὁποίας εἶχαν τ' ἄλλα ἔθνη, καὶ αἱ ὁποῖαι ἐθεοποίουν τὴν φύσιν, ἤτοι τὰ ἄστρα, τὰ δένδρα, τὰ ζῷα τοὺς ἀνθρώπους κτλ., καὶ κατεσκεύαζαν ὁμοιώματα αὐτῶν, ἤτοι εἴδωλα, τὰ ὁποῖα καὶ ἐλάτρευαν ὡς θεούς, ὡς ἐκ τούτου δὲ αἱ θρησκεῖαι αὗται λέγονται μὲ μίαν λέξιν Ἐθνισμός, Εἰδωλολατρεία, Πολυθεΐα, Πολυθεϊσμός· ἑπομένως δὲ καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτῶν ὀνομάζονται *πολυθεϊσταί, εἰδωλολάτραι* καὶ *ἐθνικοί*. Τοιοῦτοι ἐπὶ παραδείγματι ἦσαν καὶ οἱ ἀρχαῖοι προπάτορές μας εἰς τὴν Κρήτην, οἱ ὁποῖοι εἰς τὴν παλαιοτέραν ἐποχὴν ἐλάτρευαν τὰ δένδρα καὶ τὸ εἴδωλον μιᾶς θεᾶς καὶ εἶχαν ὡς ἱερὰ πράγματα τὰ κέρατα, τὸν διπλοῦν πέλεκυν καὶ ἄλλα. Τοιοῦτοι ἦσαν καὶ ἄλλοι μας πρόγονοι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι εἶχαν πλείστους ὅσους Θεούς, οἵτινες ἦσαν ἄνθρωποι ἀποθεωθέντες ὑπ' αὐτῶν. Πολυθεϊσταὶ ἦσαν καὶ οἱ Ρωμαῖοι, οἱ προπάτορες τῶν Ἰταλῶν, εἶχαν δὲ θεοποιήσει οὗτοι πρῶτα μέν, καὶ δὴ εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν τῆς ἱστορίας των, τὰς ἀρετάς, ἤτοι τὴν σωφροσύνην, τὴν τιμήν, τὴν ἐλπίδα, τὴν νίκην, τὴν εἰρήνην, τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ὁμόνοιαν κτλ. ἔπειτα δὲ εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν ἐθεοποίησαν καὶ αὐτοὺς τοὺς αὐτοκράτοράς των, οἵτινες ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄνθρωποι διεφθαρμένοι καὶ σκληροὶ εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμόν. Ἄλλοι δὲ λαοὶ ἐλάτρευαν τὰ ζῷα (ζῳολάτραι), ὅπως

οἱ Αἰγύπτιοι, ἢ τὰ ἄστρα (ἀστρολάτραι), ὅπως οἱ Χαλδαῖοι καὶ οἱ Πέρσαι. Ἄλλοι δέ, χειρότερα ἀκόμη, ἔπλασαν ὡς θεούς των, ποίους; τοὺς βράχους, τοὺς κορμοὺς τῶν δένδρων, κτλ. Οὗτοι εἶναι οἱ λεγόμενοι Φετιχισταί. Οἱ δὲ Κινέζοι τέλος καὶ οἱ Ἰνδοὶ θεοποιοῦν τὸ σύμπαν, ἤτοι ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως καὶ τούτου ἕνεκα ὀνομάζονται *Πανθεϊσταί*, καὶ ἡ θρησκεία των Πανθεϊσμός.

Ὥστε τί παρατηροῦμεν εἰς τὰς ἐθνικὰς θρησκείας, ἢ εἰς τὸν Ἐθνισμόν, ὅπως τὰς ὠνομάσαμεν; Ἐλατρεύοντο τὰ κτίσματα ἀντὶ τοῦ κτίσαντος, ἤτοι τοῦ Θεοῦ. Ἀπ' ἐδῶ δὲ καταλαμβάνει πᾶς τις, ὅτι αἱ θρησκεῖαι αὗται δὲν ἦσαν ἀληθεῖς καὶ τέλειαι. Διότι ποῦ ἔγκειται τῆς θρησκείας ἡ ἀλήθεια; Εἰς τὴν πίστιν καὶ παραδοχὴν ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ, τοῦ Δημιουργοῦ τοῦ κόσμου καὶ προνοητοῦ τῆς ἀνθρωπότητος. Ποία δὲ πρέπει νὰ εἶναι ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς αὐτόν; Ἡ ἀγάπη· πρέπει νὰ ἀγαπᾷ τις τὸν Θεόν, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ συναισθάνεται ὅτι καὶ ὁ Θεὸς τὸν ἀγαπᾷ ἐπίσης. Ἀνάγκη ἔπειτα ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ νὰ εἶναι καθαρὰ ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην ἰδέαν, ἡ ὁποία δὲν συμβιβάζεται μὲ τὸν Θεόν, οὔτε ἁρμόζει εἰς τὸ λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου. Τὸν Θεὸν τέλος ὀφείλει νὰ παραδέχεται ὁ ἄνθρωπος τέλειον ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν καὶ νὰ ἔχῃ τὴν θείαν ταύτην τελειότητα ὡς τύπον καὶ ὑπογραμμὸν εἰς τὸν βίον του. Τοιαύτη ὅμως δὲν ἦτο ἡ ἰδέα τῶν Ἐθνικῶν περὶ τῶν θρησκειῶν αὐτῶν. Καὶ ἐπὶ παραδείγματι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τοὺς Θεοὺς αὐτῶν ἐξελάμβανον ὡς ἀνθρώπους μὲ σκέψεις ἀνθρωπίνας, μὲ ἀρετὰς καὶ μὲ κακίας τῶν κοινῶν ἀνθρώπων· Θεὸν παντοδύναμον, Θεὸν ἅγιον καὶ φιλάνθρωπον δὲν ἐγνώριζαν οἱ Ἕλληνες. Ἀπ' ἐναντίας τοὺς Θεοὺς αὐτῶν ἐθεώρουν ὡς φθονερούς· ἀπέδιδαν δὲ εἰς αὐτοὺς ἔριδας, διαπληκτισμοὺς καὶ ἀσέμνους πράξεις. Τούτου ἕνεκα οἱ μετὰ ταῦτα σοφοὶ τῶν Ἑλλήνων ἀπηγόρευαν τὴν ἀκρόασιν τῶν σκανδαλωδῶν διηγήσεων περὶ τῶν Θεῶν καὶ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν βιβλίων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἀνέφεραν τὴν ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν Θεῶν καὶ τὰ ὁποῖα κοινῶς ἐθεωροῦντο ὡς ἱερὰ καὶ θεολογικὰ βιβλία. Καὶ ἐπειδὴ οἱ σοφοὶ οὗτοι ἄνδρες τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος σύμφωνα μὲ τὴν μεγάλην των διάνοιαν καὶ μὲ τὴν βαθεῖαν παρατηρητικότητά των εἶχαν ἀντιληφθῆ τὸ ψεῦδος τῆς ἐθνικῆς των θρησκείας καὶ τὴν βλάβην αὐτῆς εἰς τὸν ἠθικὸν βίον τοῦ λαοῦ τί ἔπραξαν; Ἐζήτησαν ὅπως τὴν καθαρίσουν ἀπὸ πᾶσαν ψευδῆ καὶ ρυπαρὰν καὶ ἐπιβλαβῆ ἰδέαν καὶ νὰ τὴν παρουσιάσουν τελειοτέραν. Ἀλλὰ τί συνέβη μὲ τὴν προσπάθειάν των ταύτην, ἡ ὁποία κατ' ἀρχὴν δὲν ἦτο ἀξιόμεμπτος; Ἀντὶ καλοῦ ἔκαμαν κακόν. Διὰ τί; Διότι ὁ λαὸς ἤκουσε μὲν καὶ παρεδέχθη τὰ ὑποδειχθέντα κακὰ στοιχεῖα τῆς θρησκείας, δὲν ἤκουσεν ὅμως καὶ δὲν ἀπεδέχθη καὶ τὰς νέας θρησκευτικὰς μεταρρυθμίσεις καὶ ἔμενε τοιουτοτρόπως χωρὶς καμμίαν πίστιν εἰς τὴν πατροπαράδοτον θρησκείαν. Καὶ ἐπειδὴ ἄνευ πίστεως εἶναι ὁ ἄνθρωπος πλοῖον εἰς τὸ πέλαγος χωρὶς πηδάλιον, χωρίς κυβερνήτην, χωρὶς πυξίδα, καὶ δὲν δύναται νὰ κινηθῇ, διὰ τοῦτο ἐζήτησε νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν πίστιν του τὴν πρώτην μὲ ἕνα σωρὸν δεισιδαιμονιῶν καὶ ἀνοησιῶν, αἵτινες τὸν ἐξέθεσαν, ὅπως ἦτο ἑπόμενον, εἰς μεγαλύτερα ἄτοπα. Ἀφοῦ δὲ μὲ ἀθρησκείαν καὶ τὴν ἀνευλάβειαν ἐφυγαδεύθη ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν οἰκογένειαν πᾶσα ἀρετή, ἡ ὁποία ἀπετέλει τὸ

κόσμημά της· ἀφοῦ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐφυγαδεύθη ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ὁ θαυμάσιος ἐκεῖνος πατριωτισμός, διὰ τὸν ὁποῖον τόσῳ διεκρίνοντο οἱ Ἕλληνες, σώσαντες δι' αὐτοῦ τὴν πατρίδα των καὶ τὸ Ἔθνος καὶ τὸν πολιτισμὸν ἀπὸ τόσας φοβερὰς ἐπιδρομάς, οὗτοι, οἱ Ἕλληνες οἱ πνευματικώτεροι ὅλων τῶν λαῶν κατήντησαν νὰ νομίζουν, ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς των δὲν ἦτο ἄλλος παρὰ νὰ γελοῦν, νὰ παίζουν, νὰ διασκεδάζουν καὶ νὰ κάμνουν πᾶσαν ἀχρειότητα. Τοῦτο δὲ ἤρχισε νὰ συμβαίνῃ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ἐφεξῆς.

Εἰς τὴν ἰδίαν δὲ καὶ χειροτέραν θέσιν ὑπὸ ἔποψιν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν περιῆλθαν καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ρωμαῖοι ὀλίγα ἔτη πρὶν Χριστοῦ. Καὶ ὁ Ρωμαϊκὸς λαὸς δὲν ἐπίστευε πλέον τότε εἰς τοὺς Θεοὺς τῆς Πατρίδος του, οἵτινες, ὡς εἴπαμεν, ἦσαν θεοποίησις τῶν οἰκογενειακῶν καὶ πολιτικῶν ἀρετῶν. Ἀντὶ δὲ αὐτοῦ ἀνεκήρυττεν εἰς τὴν ἐσχάτην του διαφθορὰν νέους Θεοὺς ποίους; Τοὺς σκληροτάτους καὶ ἀχρειοτάτους αὐτοκράτοράς του. Δὲν ἀφῆκε δὲ καὶ δεισιδαιμονίαν, τὴν ὁποίαν νὰ μὴ παραδεχθῇ ἀπὸ ὅλους τοὺς τότε γνωστοὺς λαούς, τοὺς ὁποίους εἶχεν ὑποτάξει εἰς τὸ παγκόσμιον κράτος. του. Διὰ τοῦτο Ρωμαῖός τις φιλόσοφος, γράφων ὀλίγον πρὶν Χριστοῦ, ἔλεγεν, ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του αἱ παρανομίαι, τὰ ἁμαρτήματα, ἡ σκληρότης, τὰ ἐγκλήματα ἐγίνοντο δημοσίᾳ, φανερὰ καὶ ἄνευ ἐντροπῆς τινος, καὶ ἦσαν τόσα καὶ τόσα, ὥστε ἐλπὶς καμμία δὲν ὑπῆρχε νὰ διορθωθοῦν οἱ σύγχρονοί του ἄνθρωποι.

Τόσον εἶναι λοιπὸν ἀγαπητοί, ὠφέλιμος καὶ ἀναγκαία ἡ θρησκεία, ὡς καὶ εἰς τὴν προηγουμένην ὁμιλίαν ἀπεδείχθη, ἀκόμη καὶ ὅταν αὕτη δὲν εἶναι ἡ τελειοτέρα, ὅπως βεβαίως δὲν ἦσαν, ὡς εἴδαμεν προηγουμένως, αἱ ἐθνικαὶ θρησκεῖαι! Καὶ παράδειγμα ἰδιαίτερον καὶ πολὺ διδακτικὸν ἀνεφέραμεν τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας καὶ τοὺς Ρωμαίους. Ἐφ' ὅσον οὗτοι διετήρουν τὴν πάτριον αὐτῶν θρησκείαν, ἔστω καὶ μὲ τὰς ἀτελείας της ἐφ' ὅσον ἐξετέλουν εὐλαβῶς τὰ θρησκευτικὰ καθήκοντά των, καὶ ἔκαμναν τὰς καθιερωμένας θυσίας, τὰς λεγομένας καθάρσεις καὶ τοὺς ἐξαγνισμοὺς καὶ τὰς εὐχάς των, πράγματα τὰ ὁποῖα δεικνύουν τὴν ὕπαρξιν μιᾶς τινος ἰδέας περὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐφαίνοντο τοιουτοτρόπως ὅτι τοὺς ἐμπνέει ἀκόμη τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα, ἔστω καὶ πεπλανημένον, καὶ τοσοῦτο διετήρουν καὶ τὰ ἤθη των ἁγνότερα, καὶ ἐπαρουσίαζαν εἰς τὸν βίον των περισσοτέρας ἀρετάς, καὶ ἤκμαζαν πολιτικῶς. Διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἔκαμνε θαύματα καὶ ἡ ἰδιαιτέρα ἀρετή των τῆς φιλοπατρίας, ἥτις παρακολουθεῖ κατὰ πόδας τὴν πίστιν καὶ εὐλάβειαν. Ἀπόδειξις δὲ τούτου πρόχειρος ὁ πρόσφατος ἡμῶν ἀγών, τοῦ ὁποίου μέγα μέρος τῆς ἐπιτυχίας ὁμολογουμένως ὀφείλεται εἰς τὸ ζωηρὸν θρησκευτικὸν αἴσθημα, μὲ τὸ ὁποῖον καὶ ὁ Στρατὸς καὶ ἡ Κυβέρνησις καὶ τὸ Κράτος καὶ ὅλον τὸ Ἔθνος ὥρμησαν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλ' ὁποία ἦτο ἡ Ἰουδαϊκὴ θρησκεία, ἡ ὁποία ὡς Μονοθεΐα ἐλατρεύετο μόνη πρὶν Χριστοῦ, περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὴν ἄλλην ὁμιλίαν.